

ÁLLAMALAPÍTÓ KIRÁLYUNK EMLÉKEZETE I.

ISTVÁN, AZ EMBER

Ha valaki a tárgyhoz illően tekintélyes könyvben akarná kiadni a *Szent István* királyra vonatkozó egykorú, hiteles írott források szövegét, családnia kellene: bizony, nem-hogy kötet, de még vékonyka füzet is alig állna össze belőlük. A latin nyelvű nyugat-európai krónikairódom tengerében legfeljebb ha rövid mondatok szólnak Istvánról, a szláv nyelvű kútfők közül egyedül az orosz őskrónika őrzött meg egyetlen mondatos tudósítást róla, míg a középgörög nyelvű bizánci történeti irodalom egyáltalán nem örökölte meg alakját.

A legrészletesebb (bár szerfölött töredékes) híradást a magyarországi latin nyelvű művek adják róla. Ezek élén a király nevében szóló, *Imre* fiának szánt erkölcsstanító könyvecské (az *Intelmek*) áll, és úgyszintén becses emlék felszázalék több cikelyt tartalmazó két *törvénykönyve*. *Oklevelei* többnyire utóbb átírt formában, későbbi korok szándékait tükröző betoldásokkal vagy egészben meghamisítva maradtak ránk. Nincs — nem lehet — egykorú említés Istvánról a magyarországi latin nyelvű *elbeszélő kútfőkben*, lévén, hogy a hazai krónika-, illetve gesztairódom csak évtizedekkel utána született meg, így hát az azokban (egyebek között a korai szövegeket is őrző XIV. századi *Képes Krónikában*) már nem a kortársak, hanem az utódok szólnak róla — a Szent István-kortól sokban eltérő szempontok alapján.

A történetés természetesen nem mondhat le a nem kortárs szövegek hasznosításáról sem, de minél távolabbiak ezek szerzői István korától, a hitelességet illetően annál nagyobbak az irányukban megnyilvánuló kétségek. A XI—XII. század fordulójára táján készült *legendák* ezzel együtt fontos források, csak sajnálatos, hogy az e típusú (tehát az István halála után néhány évtizeddel keletkezett) kútfőkből is nagyon kevés áll rendelkezésünkre.

Még rosszabb a helyzet az Istvánkor *tárgyi emlékei*, főleg *művészettörténeti jellegű anyagát* illetően. Itt az a furcsa helyzet állt elő, hogy az elmúlt néhány évtized során fogyott (ahelyett, hogy gyarapodott volna) a hiteles István-kori emléksanyag, ugyanis számos darabról (a koronáról) vagy több kőfaragványról) kiderítette a kutatás, hogy nem sorolható István korának emlékei közé.

Politikai megfontolásból

Mindent egybevéve: mennyiségre igen szerény és tartalomra mézve nagyon egyoldalú az a forrásanyag, amely megbízható módon szól első királyunkról. Érthető, ha életre hozza a ma megszokott módon nem is írható meg, hiszen már az első mondatnál zavarba kerülünk: nem ismerjük pontosan a születési évet. Három különböző, későbbi korból származó forrásban három eltérő évszám őrződött meg István születése dátumául: a 967., a 969. és a 975. esztendő. (A bizonytalanságra jellemző, hogy két évtizeddel ezelőtt, amikor elérkezett Szent István születése ezeréves évfordulójának valószínű ideje, azt *közmegegyezés* alapján ünnepeltük meg 1970-ben.)

Apja, *Géza* (korabeli ejtés szerint: *Gyeicsa*) a 997-ben bekövetkezett haláláig mintegy negyedszázadon át a magyar törzsszövetség fejedelme volt; apai ágon István Árpád-házi leszármazott, a honfoglaló *Árpád* ve-

zér ükunokája. Anyja, *Sarolt* révén az erdélyi gyulák vére folyt benne. A frigy, amely Géza és Sarolt között létesült, hídverési kísérlet volt az Árpádok részéről arra, hogy házassággal megpecsételt kapcsolatot alkítsanak ki a névlegesen a hét magyar törzs alkotta szövetségbe tartozó, de valójában teljesen önálló politikát folytató erdélyi törzsfővel, aki örökletesen birtokolta a törzsszövetség *gyula* tisztségét (későbbi forrásokban ez elenyészett személynévüket is helyettesítette). Az Árpádok és a gyulák eltérő politikai kapcsolatrendszerére jellemző, hogy Sarolt bizánci (görög rítusú) keresztényként kötött a 960-as évek második felében házasságot a még pogány, utóbb a latin rítushoz csatlakozó, ám meggyőződéses kereszténnyé soha nem váló Gézával.

Az Árpádok dunántúli törzsi területén, a hagyomány szerint Esztergomban született István is még pogányként látta meg a napvilágot. Ismerjük pogány nevét, ez *Vajk* volt, amely törökül értelmezhető; 'hős, vezér' jelentésű. Feltételezhető, hogy már gyermekkorában — és latin rítus szerint — megkeresztelték, s a kereszttségben István első vértanú nevét kapta. Noha a magyar hagyomány *Adalbert* prágai püspököt tartja számon István megkeresztelőjének, valószínűbb, hogy István már jóval *Adalbert* magyarországi időzése (995) előtt kereszténnyé lett.

Géza és Sarolt házasságából több (legalább négy) leánygyermek született, de fiú — tudomásunk szerint — csak egy, István. Géza tudatosan uralkodásra nevelte egy szem fiát. Ékes bizonyossága ennek az a körülmény, hogy 995-ben vagy 996-ban *IV. Henrik* bajor hercegtől húga, *Gizella* kezét kérte meg István fia számára. Míg István nagyapja, *Taksony* „kun” (besenyő vagy volgai bolgár) nőt vett feleségül, s Géza is „keletről”, Erdélyből házasodott, István az első az Árpádok sorából, aki „nyugatról” nősült.

Feleség német földről

Hogy István és Gizella frigye egyáltalán létrejöhetett, az nagy elismerés volt az Árpádok számára. A mélyen vallásos bajor hercegi család (amelynek tagjai közül éppen ez a Henrik néhány évvel utóbb német királlyá, majd német-római császárrá emelkedett *II. Henrik* néven) akkor már nem tartotta rangon alulinak a néhány évtizeddel azelőtt meg nyugatra gyakorta sarcoló hadjáratokat vezető magyarok fejedelmének fiával létesítendő házasságot. Regensburgból, persze, biztosítékot kértek, hogy Gézát István fogja majd a trónon követni. Miután erre Géza megeskette az előkelőket, nem volt akadály annak, hogy Géza követje elhőzzék bajor földről a Dunántúltra *Gizellát*, akinek kíséretében számos pap és lovag is érkezett Pannóniába. Amikor Géza 997-ben meghalt, és István — nem akadálytalanul ugyan — átvette a főhatalmat apja törzsi területén, már *Gizella* férje volt, s e házasság révén élvezte a rokona, *Koppány* elleni harcában a német lovagok hathatós segítségét.

Gizella és István nászából számos gyermek született, köztük kései forrás egy *Ottó* nevűt említ, kortárs források pedig *Imre* fiukról szólnak. Mivel *Imre* eredeti neve a latinus *Heinricus*, illetve a németes *Heinrich* volt (amelyből csak utóbb alakult ki

A *Képes Krónika* egyik iniciáléjában a királyi jelvényekkel felkészítve ábrázolták Istvánt

a latinus *Emericus*, illetve a magyar *Imre* alak), lehetetlen nem gondolni arra, hogy nevét István sógorától, az 1002 óta a német birodalom élén álló *II. Henrik*től kapta. Összevág ezzel az a kései híradás, amely *Imre* születését 1007-re, tehát tényleg *II. Henrik* római királyságának idejére helyezi. S mert *II. Henrik* előtt a német trónon *III. Ottó* ült, kézenfekvő azt feltételezni, hogy István és *Gizella* *Ottó* nevű fia még 1002 előtt, tehát *III. Ottó* életében született. Nem elhanyagolható körülmény, hogy István és *Gizella* gyermekeiknek az éppen hatalmat gyakorló német uralkodók nevét adták. Feltehető, hogy a házaspárnak még más gyermekei is születtek, akik ugyanúgy korán elhunytak, mint *Ottó*, s így a nagykorúságot egyedül *Imre* érte meg.

A sors azonban nem volt kegyes Istvánhoz és feleségéhez. 1031-ben vadkanvadászaton életét vesztette immár egyetlen élő fiúgyermekük, a magyar királyi trón öröke, István politikájának remélt folytatója és le-téteményese, *Imre* herceg. Ezekben az években betegségek támadtak meg Istvánt, nehezen tudott járni, ereje egyre fogyatkozott.

Kiméltlenül és könyörületesen

Eppen 1031-ből maradt ránk István egyetlen kortársi képi ábrázolása. Az eredetileg a székesfehérvári egyház számára készült miseruha — amelyet utóbb koronázási palástta alakítottak át — örökítette meg István alakját. Ha valamennyire is egyéniesítette ábrázolását, akkor elmondhatjuk: a textíliáról megtört, személtágra nyitó, bajszot és szakállt viselő, hajlott korú öregemberként ismerhetjük meg Istvánt. Pedig egyéni balsorsa gyermekei sorozatos, majd *Imre* fia végzetes halálával még nem is jutott a végére.

Imre halála után unokatestvére, a pogány hajlamú *Vászoly* kísérelt meg merényletet István ellen a trón-otódlásban öt ért mellőzés miatt. A király azonban megmenekült, s — a rokoni érzelmeken felülemelkedve — volt ereje leszámolni a merénylővel: *Vászolyt* megvakított, megsüketítette, fiait az országból száműzette.

Nem ez volt István első „kegyetlen” tette családtagjai ellen. Harmincöt évvel ezt megelőzően rokona, a csatában megölt *Koppány* testét négyeltette fel, 1003-ban pedig a nagybátyja, az erdélyi *gyula* ellen vezetett hadat, s legyőzött rokonát a hadjárat után börtönbe vetette. Am István egyszerre volt szelíd és könyörületes is. Amikor e nagybátyja, a *gyula* megszökött fogságából, irgalmasan utána küldte annak szintén nála tartott feleségét, amivel még külföldi kortársa, egy német püspök ámulatát is kivívta. S amikor az 1010-es években István kevés külföldi hadjáratai egyikén, egy bulgáriai katonai akcióban vett részt, miközben katonái raboltak-fosztogattak az idegen városban, István ájtatossága jeléül egy templomba ment, ahonnan ereklyét hozott magával.

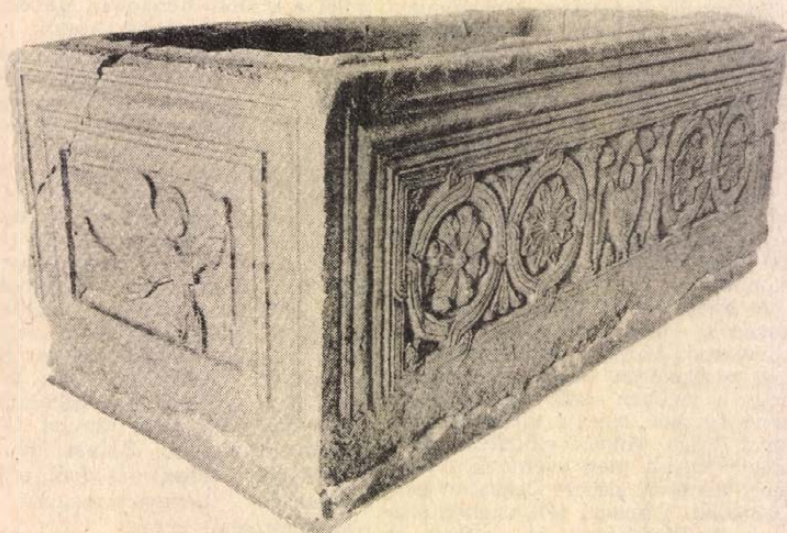
Amennyire ezer esztendő távlatából megítélhető, István ellentmondásos egyéniség volt. Ha az ügy — amelynek szolgálatába életét állította — megkívánta, nem ismert kíméletet, ha viszont tehetta, mély vallásos meggyőződéséből fakadóan szívesen gyakorolta a keresztényi erényeket. A pogányság és a kereszténység hártármeggyőződéséből fakadóan szívesen gyakorolta a keresztényi erényeket. A pogányság és a kereszténység hártármeggyőződéséből fakadóan szívesen gyakorolta a keresztényi erényeket. A pogányság és a kereszténység hártármeggyőződéséből fakadóan szívesen gyakorolta a keresztényi erényeket.

Ötszáz évvel István után, a középkor alkonyán úgy tudták, hogy az első király alacsony termetű volt, de nagylelkű, bátor, harcias, okos és Krisztus-tisztelő. Napjainkban kiváltképpen értékeljük alakjában azt, ami egyszersmind emberi nagyságát is még inkább aláhúzza: államférfiként minden egyéni sorscsapás ellenére is véghez tudta vinni művét.

Kristó Gyula

Következik:

ISTVÁN, AZ ÁLLAMFÉRFI

Kőkoporsó — valószínűleg István teteme számára készítették.